

Плисюк Н. М., к.ю.н., доцент,
Хмельницький університет управління та права,
м. Хмельницький, Україна

ОБСТАНОВКА ПРИ ВЧИНЕННІ ВБИВСТВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Обстановка вчинення злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складів умисних вбивств, передбачених статтями 116, 117 та 118 КК України.

Відповідно до диспозиції ст. 116 КК України [1], умисне вбивство визнається вчиненим у стані сильного душевного хвилювання, якщо таке хвилювання виникло раптово внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого. Для обстановки складу умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання характерним є раптовість виникнення умислу на вбивство, відсутність проміжку часу між протиправною поведінкою потерпілого і заподіянням йому смерті. При цьому обов'язковою ознакою злочину є заподіяння шкоди саме під впливом такого хвилювання. Він може виникнути навіть значно пізніше, коли інформація про посягання стала відомою із плином певного часу або коли мала місце запізнiла оцінка наслідків посягання. Невід'ємною рисою стану сильного душевного хвилювання є раптовість, неочікуваність виникнення і короткочасність його протікання. Часова продовжуваність стану сильного душевного хвилювання залежить від багатьох факторів, а саме від особливостей характеру і темпераменту винного, безпосередньої причини, взаємовідносин між винним і потерпілим. Але протиправні дії винного повинні починатися під впливом стану сильного душевного хвилювання і закінчитися до моменту його припинення [218, с. 36-39].

У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року №2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» зазначено, що у випадках, коли вбивство вчинено або тяжке тілесне ушкодження заподіяно після того, як стан сильного душевного хвилювання минув, дії винного потрібно кваліфікувати за статтями КК України, що передбачають відповідальність за вчинення зазначених злочинів без пом'якшуючих обставин. Неправомірна поведінка потерпілого в такому разі може бути визнана обставиною, що зменшує суспільну небезпечність злочину і пом'якшує покарання винного [2].

Відповідно до ст. 117 КК України [1], умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини може бути вчинене лише під час пологів або відразу після пологів. Тобто дане вбивство може бути вчинене лише в

обстановці перебування жінки в стані пологів або відразу після пологів. Як відзначає І.С. Семенюк, період «під час пологів» повинен обчислюватися з їх початку, а саме з моменту початку народження дитини, тобто з початку першого родового періоду – виникнення регулярних родових схваток або початку допоміжної операції по вилученню дитини з організму матері [3, с. 97]. Також І.С. Семенюк вважає за доцільне вказівку у диспозиції кримінально-правової норми ст. 117 КК України на проміжок часу, протягом якого дитина буде вважатися новонародженою – а саме протягом 24 годин після пологів [3, с. 103].

На думку О.Л. Старко, у кожному випадку вчинення вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів жінка-породілля (роділля) перебуває в особливому психофізичному стані. Інтенсивність та глибина цього стану залежить від конкретних обставин вчинення злочину (пологи в особливій обстановці, наявність особистої травмуючої ситуації), а наявність раптового чи заздалегідь обдуманного умислу у жінки може враховуватись при призначенні покарання, що дозволяє санкція ст. 117 КК України [4, с. 176]. Тому при вчиненні умисного вбивства обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є обстановка.

При вчиненні умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, обстановка виступає розмежувальною ознакою об'єктивної сторони двох складів умисного вбивства, які закріплені у ст. 118 КК України - умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони та умисного вбивства при перевищенні заходів, необхідних для затримання злочинця

У складі умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони така обстановка це – перевищення меж необхідної оборони, яка має місце за наявності таких ознак: а) суспільної небезпеки посягання, від якого обороняється особа; б) наявності посягання; в) реальності посягання; г) спрямованості оборони на захист охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави; д) відсутності необхідності у заподіянні смерті нападнику у такій обстановці. Решта ознак правомірності необхідної оборони характеризують не обстановку, а інші елементи (ознаки) складу злочину: те, що шкода заподіюється посягаючому, – характеризує не обстановку, а потерпілого як ознаку складу аналізованого злочину; те, що шкода заподіюється для негайного відвернення чи припинення посягання, – характеризує швидше не обстановку, а мету злочинних дій. Про наявність обстановки спричинення смерті при перевищенні заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила суспільно небезпечне посягання, свідчать такі ознаки: а) воно мало місце безпосередньо після вчинення особою, яку затримують, злочину (час

затримання); б) воно було вимушеним – особа ухилялася від затримання та доставлення її відповідним органам влади; в) не було потреби у заподіянні смерті особі, яка вчинила суспільно небезпечне посягання, – така шкода явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання.

Виходячи з поняття обстановки перевищення меж необхідної оборони запропоновано розмежовувати необхідну оборону (як правомірне діяння), перевищення меж необхідної оборони (як злочин, за який передбачена відповідальність у ст. 118 КК України) і «передчасну» та «запізнілу» оборону (як діяння, які повинні отримувати кримінально-правову оцінку без урахування положень про необхідну оборону, – як злочин проти життя чи здоров'я особи). Критерієм такого розмежування пропонується вважати наявність або реальну загрозу початку (продовження) посягання, яка має місце, коли посягання сприймається тим, хто обороняється, як таке, що безальтернативно буде здійснено та може розпочатися (продовжитися) негайно. При цьому нами наголошується на таких критеріях: а) сприйняття тим, хто обороняється, що посягання безальтернативно буде здійснено (продовжено); б) сприйняття тим, хто обороняється, що посягання може розпочатися (продовжитися) негайно (у будь-який момент). При встановленні наявності цих критеріїв слід ураховувати як суб'єктивні (сприйняття погрози тим, хто захищається), так і об'єктивні (спосіб та інтенсивність вираження погрози, особистість нападника, характер відносин між ним і тим, хто обороняється, і т.п.) обставини. За відсутності триваючого посягання, а також реальної загрози його початку (продовження) дії особи слід розцінювати як «передчасну» або «запізнілу» оборону.

Таким чином, велике кримінально-правове значення для кваліфікації вбивств має встановлення обстановки, в якій вчиняється конкретний вид вбивства.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. №2341-14 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25–26. – Ст. 131.

2. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. №2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>

3. Семенюк І.С. Відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини за кримінальним законодавством України та зарубіжних країн: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. / І.С. Семенюк – Запоріжжя, 2016. – 248 с.

4. Старко О.Л. Час як обов'язкова ознака складу умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини / О.Л. Старко // Історико-правовий часопис. – 2016. – №1 (7). – С. 173-177.